

TARBIYA PEDAGOGIKASIDA ESTETIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Ergashev R.N.,

Guliston davlat pedagogika instituti

“Pedagogika va psixologiya” professori v.b., p.f.n.

e-mail: ergashev@mail.ru 90 255 14 09

Annotatsiya: ushbu tezisda estetik madaniyatning tarbiya pedagogikasida tutgan o'рни, uning o'ziga xos xususiyatlari va nazariy-metodologik asoslari, shuningdek, estetik madaniyatning ijtimoiy-pedagogik xarakterga ega ekanligi, jamiyatdagi roli va asosiy vazifalari, ta'lim va tarbiya jarayonida shaxsni har tomonlama rivojlantirish imkoniyatlari atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya pedagogikasi, xalq pedagogikasi, milliy va umumbashariy qadriyatlar, estetik qadriyatlar, estetik madaniyat va uning jamiyatdagi funksional vazifalarni, estetik madaniyatni tarbiyalash vositalari, folklor va uning turlari.

Аннотация: тезисы раскрывают место эстетической культуры в педагогике воспитания, ее специфические особенности и теоретико-методологические основы, социально-педагогический характер, роль и основные задачи эстетической культуры в обществе, возможности совершенствования всесторонне развитой личности в процессе обучения и воспитания.

Ключевые слова: педагогика воспитания, народная педагогика, национальная и общечеловеческая ценности, эстетические ценности, эстетическая культура и ее воспитательные функции в обществе, средства воспитания эстетической культуры, фольклор и ее различные виды.

Annotation: the theses reveal the place of aesthetic culture in the pedagogy of education, its specific features and theoretical and methodological foundations, socio-pedagogical character, role and main tasks of aesthetic culture in society, possibilities of improving a comprehensively developed personality in the process of training and education.

Key words: pedagogy of education, folk pedagogy, national and universal values, aesthetic values, aesthetic culture and its educational functions in society, means of education of aesthetic culture, folklore and its various types.

Ta'lim va tarbiya sohasida olib borilayotgan davlat siyosatida o'sib kelayotgan yosh avlodni milliy va umumbashariy qadriyatlar asosida har tomonlama tarbiyalash, ularda yuksak ma'naviyat va madaniyatni shakllantirish ustuvor vazifa etib belgilangan. [1]

Milliy tarbiya pedagogikasida barkamol shaxsni voyaga yetkazish, uni estetik tarbiyalash masalasiga alohida e'tibor qaratilgan. Shaxsni estetik ruhda tarbiyalash, unda estetik boy dunyoqarashni shakllantirish g'oyasi ko'plab pedagog olimlar ijodi (Safarov N.S.ning «O'zbek xalq pedagogikasida ilg'or tajriba va g'oyalar», Safo Ochilning «O'zbek xalq pedagogikasida ilg'or tajriba va g'oyalar», Izmaylov A.E.ning – «Xalq pedagogikasi: O'rta Osiyo va Qozog'iston xalqlarining pedagogik qarashlari», Baubekova G.D., Ibragimova G.X.larning – «Pedagogik meros...» kabi asarlari)da o'z aksini topgan. [2]

Tarbiya pedagogikasining asosiy g'oyasi – barkamol shaxsni tarbiyalash, ularni komil inson qilib voyaga yetkazishdir. Zero, inson o'z tabiatiga ko'ra, albatta, har doim go'zallikni his etib yashash, o'zini-o'zi takomillashtirib borishga harakat qiladi.

Xalq ertaklaridagi qahramonlar o'zida milliy g'ururni mujassam etgan oqil va dono, go'zal va mehnatsevar, o'ktam va ko'rkam bo'ladilar. Xalq maqollarida: «Shunday inson bo'lginki, senga qarab xalqing qanday ekanligini bilishsin, o'z

xalqingning munosib o'g'loni (qizi) bo'l». Xalq og'zaki ijodi o'zining shakli, ixchamligi va go'zalligi bilan insonni estetik ruhda tarbiyalaydi. Ayniqsa, ertaklarda o'z aksini topgan estetik shakllar, obrazlarni yuksak poetik so'zlar bilan tarannum etilishi, go'zal tabiatni tasvirlash, uni asrab avaylashga chorlash – bularning hammasi estetik-tarbiyaviy imkoniyatlarni yanada kuchaytiradi.

Bizning xalqimiz uchun terak – bu muqqaddas daraxt, u – Vatan timsoli. Vatanga muhabbat uyda o'sayotgan terakni sevishdan boshlanadi. O'zbek terakni faqat foydali bo'lganligi uchun emas, eng avvalo – go'zalligi uchun sevadi. Terakzorlar ona yerimizning xayratlanarli husni hisoblanadi. Dono xalqimiz: «Terak ek – bog' yarat», – deb bejiz aytmagan. [3]

Milliy tarbiya pedagogikasi an'alarida atrofdagi olam: «quyosh va inson qalbi, qum zarachalari-yu, shudring tomchisi»gacha bo'lgan hamma narsa – tarbiya vositasidir. Tabiatdagi umumiy uyg'unlik, undagi barcha go'zalliklar – estetik tarbiya vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Folklor – xalq donishmandligining og'zaki ijodi: ertaklar, maqollar, hikmatli so'zlar, topishmoqlar, matallar, qo'shiqlar, o'yinlar – bular xalq pedagogikasining yodgorliklari bo'lib, estetik tarbiyaning bebaho vositasi hisoblanadi. Ular bolalar dunyosiga o'ta noziklik va jozibadorlik bilan kirib boradi, ularni ma'naviy jihatdan boyitadi. K.D.Ushinskiy aytganidek, «Xalq – birinchi tarbiyachidir».

Xalqimiz bolalarni mehnat faoliyati jaryonida tarbiyalagan – mehnat ma'naviyat va estetik qadriyatlarning asosiy mezon bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Mehnat faoliyatiga qo'shiq jo'r bo'lgan, ko'zlar quvonishi, badiiy ijodiy tus berish uchun mehnat qurollariga san'atkorona, nazokat va mehr bilan bezak berilgan. Turmushga ziynat, bayramlarga badiiy-estetik tus berilgan. Shu tariqa badiiy-estetik did tarbiyalangan. Xalqimiz tomonidan yaratilgan go'zalliklar nafaqat xalq pedagogikasining yutug'i, balki, uning madaniyatidan ham guvohlik beradi. Xalqimizda turmush estetikasi qanday bo'lsa, ahloq-odob ham shunday yuksak bo'lgan. Go'zallik va yaxshilik har doim yonma-yon bo'lgan. [4]

O'rta asr buyuk Sharq mutaffakkir-pedagog-olimlarning bizgacha yetib kelgan pedagogik merosi bugungi kun yoshlariga ta'lim-tarbiya berishda ham dolzarb hisoblanadi. Shunga ko'ra, Izmaylov A.E., Mashkevich A.A.larning «O'rta Osiyoda o'rta asr pedagogik g'oyalari», Nishonova S.ning «Uyg'onish davri pedagogik fikr taraqqiyotida barkamol inson tarbiyasi», Tllashev X.X.ning «Mutafakkirlar ta'lim va tarbiya haqida», «Yaqin va o'rta Sharq qomusiy olimlarning o'rta asrlarda umumpedagogik va didaktik qarashlari», Boboxonov M.ning «O'zbek ma'rifatparvarlari san'at haqida» kabi asarlari bo'lajak o'qituvchi shaxsida estetik madaniyatni shakllantirish mavzusidagi tadqiqot ishimizga asos bo'la oladi.

Buyuk Sharq mutafakkirlari – Abu Ali ibn Sino, Abu Rayxon Beruniy, Ahmad Yassaviy, Yusuf Xos Xojib, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Zahriddin Muhammad Bobur, al-Buxoriy va boshqalarning ijodida inson ulug' zot ekanligi, uning ma'naviy tarbiyasi, go'zalikka sadoqati va muhabbati, bu borada o'zini takomillashtirib borishi muammolari har tomonlama ochib berilgan. Masalan, A.Navoiy xalqimiz to'plagan ma'naviy qadriyatlarni ona-Yerga qiyoslab, undan bahramand bo'lish orqali yuksak madaniyatga erishish mumkinligini uqtiradi. Uning

ta'kidlashicha, inson o'z xalqining ma'naviy madaniyati, uning ma'naviy xazinasiga qanchalik yaqin borsa, u shunchalik yuksaklikka erishadi.

Ayniqsa, biz uchun Abu Nosir Forobiyning go'zallik, san'at, uning estetik xususiyatlari haqidagi g'oyalari, fikrlari, ishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Farobiy har qanday predmetning go'zalligi, undan turmushda optimal foydalanish va yuksak mukammallikka erishishdan iborat, deb hisoblaydi. Uning ta'kidlashicha, insonda tashqi va ichki go'zallik bo'ladi. Birinchisi, tabiiy go'zallik bo'lib, u libos va bezaklar yordamida erishilgan go'zallikdan ustun turadi. Ikkinchisi – ichki go'zallik bo'lib, u yuksak ahloqiy xulq-atvorga ega bo'lgan, har tamonlama rivojlangan shaxsda namoyon bo'ladi. Uning so'zi bilan aytganda: «Davlati borning davlatini bezaydi, nochorning esa nochorligini yashiradi». [4]

Farobiyning fikricha, san'atning maqsadi his-tuyg'u va tasavvurlarni uyg'otishdan iborat. Uning ta'kidlashicha, ijodkor o'zining ijodiy tasavvurlarini ishga solib, umumiy g'oyalarini muayyan badiiy obrazlarda mujassam etadi. Farobiy mantiq doirasida she'riyat va notiqlik bilan shug'ullangan. She'riyatni tasniflaydi. Musiqani – fan sifatida o'rganib, uni cholg'uchilik va qo'shiq ijrochilligi qoidalari bilan bog'liq bo'lgan musiqa amaliyotiga va uni ijro etishdan holi tarzda o'rganiladigan musiqa nazariyasiga ajratadi.

Kuy ohanglarida uyg'unlik va usulni, fanda – garmoniya va ritmikani ajratib ko'rsatadi. Ritmik mimikani – tovushlarga emas, musiqa mazmuniga bog'liq bo'lgan (raqs, xoreografiyadagi) harakatlardir, deb qaraydi.

Farobiy o'zining bir necha asarlarida estetik g'oyalarni ilgari suradi: «She'riyat qonun-qoidalari haqida mulohazalar», «Notiqlik san'ati», «Musiqa haqidagi fanga kirish», «Musiqa ilmining unsurlari haqida risola», «Ohanglar tasnifi». [5]

O'zbek ma'rifatparvarlari – Furqat, Muqimiy, Zavqiy, Avaz O'tar, Hamza Hakimzoda Niyozilar san'atning maqsadi va hayotda tutgan o'rni haqidagi qarashlari, tamoyillari, fikr va g'oyalarida estetik muammolar, go'zallik masalalariga katta e'tibor qaratilgan. Go'zallikni yaratuvchilarga nisbatan o'z estetik nuqtai nazarlari bo'lgan. San'atning inson hayotida tutgan o'rni va vazifalari, uning yuksak ma'anaviy-estetik tarbiyaviy roli, estetik his-tuyg'u, go'zallikni ko'ra bilish va tushinib yetish kabi qobiliyatlarining rivojlanishi, undan zavqlanish, ilhomlanish va go'zal fazilatlarining ortib borishiga ta'siri haqida o'z fikr-mulohazalarini bildirishgan. O'zbek ma'rifatparvarlari ijodi – o'zbek xalqi tarixining estetik tafakkuri zarvaraqlaridan joy olgan bo'lib, ular o'qituvchilarda estetik madaniyatni shakllantirishda metodologik asos bo'lib xizmat qilishga munosibdir.

Mavjud metodologik asoslarga tayangan holda bo'lg'usi o'qituvchilarda estetik madaniyatni shakllantirish muammosini hal etish bilan pedagogik ta'limning sifat va samadorligiga erishish mumkin, chunki bo'lajak pedagog kadrlarni kasbga tayyorlashda bu ko'rsatkich muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son Farmoni. –T., 2022. lex.uz
2. Куронов М. Миллий тарбия. Монография. –Т., “Маънавият”, 2007

3. Xoshimov K., S.Ochil. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. O'quv qo'llanma. II- jild. -T.: O'qituvchi, 1999
4. Воспитательная работа в национальной школе. Учебная программа. Казанский федеральный университет РФ. Казань – 2019. - 13 стр.
5. Жабборов И. Ўзбек халқ этнографияси. –Т.: 1990